

УДК 334:335.41

ПАХОМОВА Т.М., к.е.н.

м. Ніжин

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття розкриває особливості функціонування недержавного пенсійного забезпечення; поточний стан та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. Велика увага приділяється також перевагам і недолікам недержавного пенсійного забезпечення на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, фінансова установа, вкладник, пенсія, пенсійна реформа, пенсійна система.

Аннотация. Статья раскрывает особенности функционирования негосударственного пенсионного обеспечения; текущее состояние и перспективы развития негосударственных пенсионных фондов в Украине. Большое внимание уделяется также преимуществам и недостаткам негосударственного пенсионного обеспечения на современном этапе развития.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, финансовое учреждение, вкладчик, пенсия, пенсионная реформа, пенсионная система.

Abstract. This article discloses peculiarities of functioning of the non-governmental provision of pensions; current state and prospects of development of non-governmental pension funds in Ukraine. Much attention is also given to advantages and disadvantages of the non-governmental provision of pensions at the current stage of development.

Key words: non-governmental pension fund, financial institutions, depositor (investor), pension, pension reform, pension system.

Постановка проблеми. Після 2010 року (коли у працездатний вік почне входити покоління громадян, які народилися у період низької народжуваності 90-х років) відбудеться не тільки кількісне скорочення працездатного населення, але і якісне погіршення – старіння його економічно активної частини. Такі демографічні перспективи вимагають пристосування суспільства й економіки до особливостей "старіючого" суспільства, де кількість споживачів перевищує чисельність зайнятого населення. Процеси депопуляції та старіння населення справляють дуже негативний вплив на фінансову спроможність пенсійної системи.

Водночас за результатами обстежень Державної служби статистики України з питань економічної активності населення чисельність зайнятого населення працездатного віку значно перевищує чисельність платників страхових внесків до Пенсійного фонду України, що свідчить про неефективну державну політику у цій сфері, створення невиправданих преференцій із сплати страхових внесків, а також низький рівень контролю за станом їх сплати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність теми полягає в тому, що перехід до ринкових відносин викликав глибокі перетворення у пенсійній системі. Для України, як і для більшості країн світу головною демографічною тенденцією поточного століття є процес старіння населення, що виявляється у зростанні частки осіб похилого віку. Вже нині у

пенсійній системі України на 10 платників страхових внесків припадає 9 пенсіонерів. Хоча в останні роки рівень старіння дещо знизився через підвищення народжуваності, в найближчі роки процес старіння населення прискориться (за прогнозними розрахунками, протягом 2011–2015 років середньорічна чисельність наявного населення України буде зменшуватися. Серед вчених економістів, котрі досліджували ці питання в своїх наукових працях, зазначимо наступних: І. Сирота, О. Василик, Б. Зайчук, М. Захарко, О. Коваленко, З. Коровіна, Л. Ларіонова, О. Мельник, О. Огій, К. Окольніков, Д. Остапенко, В. Шумський, В. Діхтерьова та багато інших.

Метою статті є характеристика особливостей функціонування та розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Кожен із нас мріє про забезпечену старість із пристойною пенсією. Проте державі з року в рік важче наповнювати Пенсійний фонд та забезпечувати безбідне існування для людей пенсійного віку. Складна політична, економічна ситуація в країні, демографічні проблеми, зокрема швидке старіння населення, роблять солідарну пенсійну систему забезпечення неефективною. Тому необхідно перейти до багаторівневої системи пенсійного забезпечення, одним з напрямків якого є недержавне пенсійне забезпечення.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється шляхом укладання пенсійних контрактів між адмініст-

раторами пенсійних фондів та вкладниками. Крім пенсійних фондів, недержавне пенсійне забезпечення може здійснюватися страховими організаціями і банківськими установами.

Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному порядку.

Питання щодо участі в НПФ як для громадян, так і для роботодавців є справою добровільною.

Пенсійні накопичення учасника НПФ формуються за рахунок пенсійних внесків, сплачених самим учасником, його роботодавцем або членами сім'ї, та інвестиційного доходу, отриманого в результаті інвестування коштів. Усі кошти, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду (пенсійні внески та інвестиційний дохід), є власністю учасника НПФ незалежно від того, хто платив внески – сам учасник, його роботодавець або родичі. Тому ніхто інший, крім учасника, не може розпоряджатися цими коштами. Пенсійні кошти учасника можуть успадковуватись його спадкоємцями.

Єдиним критерієм, за яким можна провести розподіл НПФ за законодавством України, є природа участі в НПФ. Відповідно до цього критерію та відповідно до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" в Україні можуть створюватися недержавні пенсійні фонди трьох типів: відкриті, корпоративні та професійні (таблиця 1).

Активи пенсійного фонду формуються за рахунок пенсійних внесків та доходу від їх інвестування. Він може діяти тільки на підставі статуту, який затверджується засновниками фонду. Організаційна структура недержавного пенсійного фонду складається з органів управління, органів контролю та нагляду.

Основні підходи до функціонування НПФ подані на наступній схемі (рис. 1).

Єдиним органом управління НПФ є **рада фонду**, яка формується з представників засновників у кількості не менше 5 осіб та погоджується з Нацкомфінпослуг. Члени ради обов'язково проходять спеціальне навчання та отримують сертифікати спеціалістів з питань недержавного пенсійного забезпечення, періодично підтверджуючи свою кваліфікацію.

Починаючи з 2004 р., діяльність НПФ в Україні регламентована Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення", відповідно до якого в Україні з'явилися недержавні пенсійні фонди.

Станом на 30.06.2014 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 80 недержавних пенсійних фондів та 27 адміністраторів НПФ (довідково: станом на 30.06.2013 у Державному реєстрі налічувалось 89 НПФ та 34 адміністраторів).

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України (рис. 2). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 60, або 75,0% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

Засновниками найбільших НПФ є: серед банків – Національний банк України і Укресімбанк; серед підприємств – ВАТ "Укртелеком", ВАТ "Стирол", Державне підприємство "Укрпошта", ВАТ "Запорізький завод високовольтної апаратури"; серед профспілок – профспілка працівників енергетики та електротехнічної промисловості та профспілка трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості.

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці 2.

Найпопулярнішими серед населення є такі НПФ:

- "Соціальний стандарт" – сума пенсійних внесків 858 тис. грн., кількість вкладників 1825 осіб;
- "Україна" – сума пенсійних внесків 690,59 тис. грн., кількість вкладників 4645 осіб;
- "Перший національний відкритий пенсійний фонд" – сума пенсійних внесків 473,2 тис. грн., кількість вкладників 12730 осіб;
- "Європейський пенсійний фонд" – сума пенсійних внесків 187,82 тис. грн., кількість вкладників 8817 осіб.

Таблиця 1.

Типи недержавних пенсійних фондів

Тип фонду	Засновники фонду	Учасники фонду
Відкритий пенсійний фонд	Будь-які фізичні та юридичні особи (крім бюджетних установ та організацій)	Громадяни України, іноземці та особи без громадянства незалежно від місця та характеру їх роботи
Корпоративний пенсійний фонд	Юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб роботодавців	Виключно громадяни, які перебувають у трудових відносинах з засновниками фонду
Професійний пенсійний фонд	Об'єднання громадян або юридичних осіб, які утворюються за професійною ознакою	Виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності, визначені статутом фонду

До основних причин недостатнього розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні можна віднести:

- низький рівень дохідності пенсійних активів
- законодавчу неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення;
- низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ;
- недостатню заінтересованість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників низький фінансовий рівень

спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення;

- обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, унаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів;
- низький рівень роз’яснювальної роботи щодо змісту та ролі системи накопичувального пенсійного забезпечення в суспільстві та недостатність її фінансування.

Перша і головна перевага недержавного пенсійного фонду для пересічного вкладника – це можливість отримати додаткову пенсію, яка може бути

Рис. 1. Система накопичувального недержавного пенсійного забезпечення

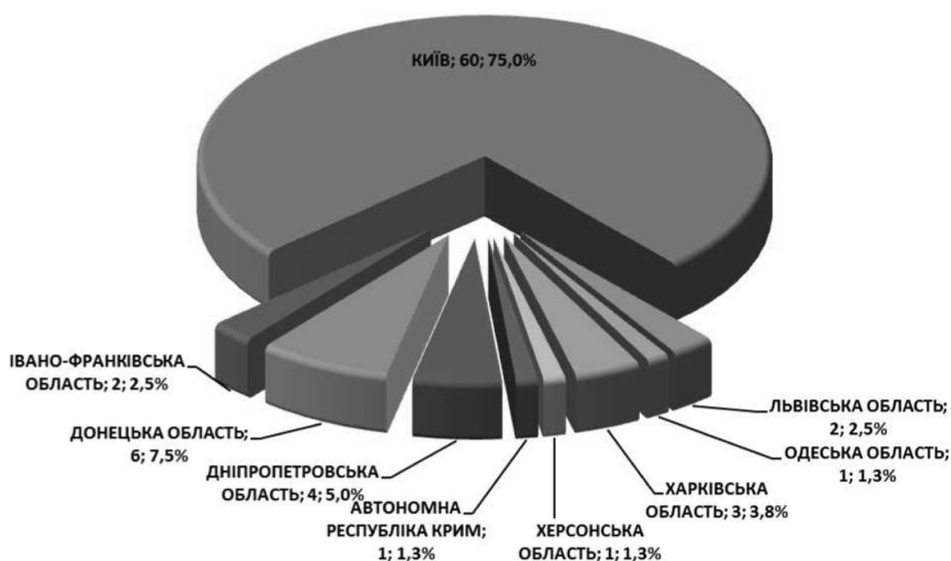

Рис. 2. Територіальний розподіл НПФ (шт.)

Таблиця 2.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31.12.2013	Станом на 30.06.2013	Станом на 30.06.14	Темпи приросту %	
				Станом на 30.06.2014/ станом на 31.12.2013	Станом на 30.06.2014/ станом на 30.06.2013
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,4	61,3	56,5	-8,0%	-7,8%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	840,6	588,5	837,7	-0,3%	42,3%
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 089,8	1 831,8	2 381,3	13,9%	30,0%
Пенсійні внески, всього млн. грн.	1 587,5	1 442,7	1 722,8	8,5%	19,4%
у тому числі:					
– від фізичні осіб	66,5	62,7	114,0	71,4%	81,8%
– від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
– від юридичних осіб	1 520,5	1 379,8	1 608,3	5,8%	16,6%
Пенсійні виплати, млн. грн.	300,2	274,3	339,7	13,2%	23,8%
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	69,0	68,9	71,0	2,9%	3,0%
Сума інвестиційного доходу	953,3	807,4	1 167,6	22,5%	44,6%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	818,0	685,9	1 013,4	23,9%	47,7%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	135,3	121,5	154,2	14,0%	26,9%

набагато більша, ніж державна. При цьому майбутній пенсіонер може самостійно визначати частоту і розмір внесків, термін виходу на пенсію (від 50 до 70 років для чоловіків і від 45 до 65 для жінок), а також суму і тривалість пенсійних виплат. Клієнт **недержавного пенсійного фонду** може також зменшити суму регулярних платежів або перестати вносити їх зовсім безштрафів.

Друга перевага:

Ще один цікавий аспект: кожен працюючий щомісячно приносить Пенсійному фонду 600 гривень, за 25 років стажу – 180 000 гривень. Фонд, теоретично, позичає ці кошти, тому до цієї суми слід додати банківський відсоток. За 25 років "набійть" з капіталізацією відсотків близько 760 тисяч гривень

Поверне ж держава пенсіонеру, якщо той проживе п'ять років після виходу на пенсію 60 000 гривень, або у 13 разів менше, ніж працівник вніс за життя. Другий плюс: пенсійні внески учасника недержавних пенсійних фондів не зливаються в загальний казан, як у солідарній пенсійній системі, а зараховуються на персональний рахунок вкладника. Він може в будь-який момент дізнатися, скільки він вже накопичив.

Третя перевага: майбутня пенсія добре захищена. Всі накопичення є власністю вкладника (або його спадкоємців). Він може в будь-який час перевести гроші в інший пенсійний фонд, страхову компанію або банк. Держава висуває жорсткі вимоги і до самого недержавного пенсійного фонду, і до компанії, яка управляє пенсійними активами. Такий контроль виключає шахрайство та гарантує збереження майбутньої пенсії.

Більша частина активів недержавних **пенсійних фондів** вкладається в інструменти з високим ступенем надійності – банківські депозити, цінні державні

папери, дорогоцінні метали. Вони дають не найбільший дохід, але дозволяють мінімізувати ризики. **Крім того, недержавні пенсійні фонди**, відповідно до *законодавства, не можуть бути визнані банкрутом.*

Ще один приємний бонус внески в недержавний пенсійний фонд звільняються від оподаткування аж до настання пенсійного віку вкладника.

Основний мінус.

Недержавних пенсійних фондів обумовлений їхньою метою – накопиченням пенсій. Тому отримати гроші з недержавного пенсійного фонду до настання обумовленого пенсійного віку буде дуже проблематично. На руки вкладника всю накопичену суму видають лише у випадку критичного стану його здоров'я (інвалідність, рак, інсульт) або ж якщо клієнт **недержавного пенсійного фонду** виїжджає на постійне місце проживання за кордон. У всіх інших випадках накопичення переводяться в інший фонд, страхову компанію або банк.

Другий недолік – пенсійний накопичувальний рахунок може бути лише в гривнях. Тому, щоб гроші вкладника не знецінилися, прибутковість фонду повинна бути вище рівня інфляції протягом на 10-25 років. Іншими словами, сума ваших основних накопичень не зміниться, а ось рівень додаткового доходу від інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів передбачити складно.

Третя неприємність – податки з накопиченої суми таки доведеться заплатити, але з настанням обумовленого в контракті пенсійного віку. Щоправда, закон передбачає пільгу: податком на доходи (15%) обкладається лише 60% виплат. Таким чином, ставка податку становитиме 9%. Але вкладник недержавного пенсійного фонду по досягненню 70 років звільняється

ся від податків, якщо йому виплачується пенсія на визначений термін (не менше 10 років). **Це правило не поширюється на суб’єктів підприємницької діяльності, а також тих, хто в працездатному віці був звільнений від прибуткового податку.**

Четвертий мінус – недосвідченість приватних пенсійних фондів. Далекі не кожен ризикне довірити свої гроші структурі, яка працює на ринку всього 3–4 роки. Більшість недержавних пенсійних фондів поки тільки збирають гроші, а масових виплат недержавних пенсій найближчим часом чекати не доводиться.

На сьогодні Україна залишається країною з відносно невисоким рівнем пенсійного забезпечення. Основним показником, який характеризує ефективність пенсійної системи, є коефіцієнт заміщення, що розраховується як відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати. За останні 15 років коефіцієнт знизився з 40 до 25%. Разом з тим у більшості країн світу достойний рівень життя пенсіонерів забезпечується не тільки за рахунок державної пенсійної системи. Як показав аналіз пенсійних систем розвинутих країн, за рахунок держави компенсується лише близько 30% середньої заробітної плати. Інша частина, а це порядку 30–40%, формується в приватних пенсійних системах. Що стосується перспектив розвитку НПФ в Україні, то варто наголосити, що фактично у нашій країні є достатні можливості впровадження недержавного пенсійного забезпечення, а для цього перш за все необхідно посилити інтерес потенційних учасників НПФ до недержавного пенсійного страхування, здійснити заходи з надання впевненості та довіри до НПЗ. Проте, слід відмітити, що допоки більшість населення України буде отримувати мізерні заробітні плати, про розвиток НПФ годі й мріяти.

Для того, щоб НПФ стали активними учасниками фінансової системи України та з повною мірою виконували свою соціальну роль, необхідно вжити низку заходів:

1. Розширення фінансового інструментарію, який забезпечує надійність і прийнятну дохідність для інвестиційної діяльності НПФ.

2. Запровадження системи обміну інформацією між органами, що здійснюють державний контроль і нагляд у системі недержавного пенсійного забезпечення шляхом розробки і впровадження інституційної системи обміну інформацією.

3. Підвищення рівня роз’яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, об’єднань громадян та юридичних осіб, в тому числі:

- поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення та можливості отримання додаткових виплат при досягненні громадянами пенсійного віку;
- розміщення на телебаченні, радіомовленні соціальної реклами та інформації про систему НПЗ;

- залучення обласних адміністрацій і органів місцевого самоврядування;
- запровадження системи публікації оцінки фінансового стану НПФ шляхом прийняття відповідних нормативно
- правових актів та введення в дію системи розкриття інформації про НПФ.

Зазначене може бути шляхом впровадження загальнодоступної бази даних про результати діяльності НПФ у інтернеті, а також регулярно оприлюднення у пресі такої інформації.

4. Слід передбачити обмеження на інвестиційну діяльність з пенсійними активами. Це має захистити пенсійні заощадження від ризикованих операцій і максимально мінімізувати ймовірність їхньої втрати.

5. Суттєве підвищення відповідальності банків-зберігачів за оцінку і моніторинг структури активів пенсійних фондів.

Отже, запровадження недержавного пенсійного забезпечення є одним з основних завдань і важливих кроків реформування системи пенсійного забезпечення України. Відкладати або не відкладати кошти на пенсію в недержавному пенсійному фонді, це те саме що піклуватися чи ні про своє майбутнє.

Людина за своєю сутністю завжди прагне до кращого. Експерти організації HelpAgeInternational склали рейтинг країн де найвигідніше зустріти старість (враховувались фактори: добробут, можливості роботи і освіти, стан здоров’я, сприятливе середовище для життя).

У якій країні найвигідніше зустріти старість? Рейтинг країн

За рейтингом організації HelpAgeInternational.

Висновок. Функціонування системи пенсійного забезпечення держави повинне бути направлене на досягнення головної мети – реалізацію конституційних прав всіх громадян на отримання матеріального забезпечення у разі втрати працездатності унаслідок старості, інвалідності, при втраті годувальника і в інших випадках, встановлених законодавством.

Отже, система пенсійного забезпечення виступає підсистемою соціальних гарантій, причому не тільки на декларативному рівні, а на рівні діяльності спеціалізованих організацій по накопиченню, примноженню і перерозподілу виплат громадянам-пенсіонерам. Причому разом з державними структурами в пенсій-

ному забезпеченні беруть активну участь і недержавні структури. Таким чином, система пенсійного забезпечення є діяльністю різних соціальних інститутів, що взаємодіють між собою і суспільством в цілому з метою забезпечення відповідних умов життєдіяльності за допомогою пенсій громадянам, що втратили можливість отримання заробітку унаслідок досягнення певного віку, настання інвалідності, певної професійної діяльності, втрати годувальника і ін.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками. Крім пенсійних фондів, недержавне пенсійне забезпечення може здійснюватися страховими організаціями і банківськими установами.

Зважаючи на позитивний зарубіжний досвід у сучасних умовах нестабільності розвитку вітчизняного фондового ринку для збереження та примноження активів НПФ України можна запропонувати: підвищення ефективності диверсифікації інвестиційного портфелю фондів за рахунок інвестування в цінні папери іноземних емітентів, які є надійними та прибутковими на міжнародному фондовому ринку. На сучасному етапі розвитку для інвестування в закордонні активи існують законодавчі обмеження, а саме законодавчо визначено, що недержавні пенсійні фонди України можуть інвестувати в цінні папери іноземних емітентів не більше ніж 20% загальної вартості пенсійних активів. Можливо подальша інтеграція України в ЄС дозволить на законодавчому рівні закріпити збільшення частки інвестування пенсійних активів у цінні папери іноземних емітентів; оптимізувати підхід до нагляду за інвестуванням недержавних пенсійних фондів. В Україні застосовується найменш популярний у країнах ОЕСР підхід до нагляду за інвестуванням, заснований на дотриманні правил та нормативів, який є досить витратним, передбачає дублювання функцій органами контролю та нагляду. Позитивним досвідом для України повинен, на мою думку, стати підхід до нагляду за інвестуванням НПФ, що ґрунтується на оцінці ризиків, який використовується в багатьох країнах ОЕСР і орієнтований на упередження виникнення ризиків інвестування та захист пенсійних активів. Особливо актуальним це є для недержавних пенсійних фондів енергетичної галузі України, які згідно з оцінками є збитковими та можуть бути

ліквідовані, що негативно вплине як на вкладників, учасників, так і на саму сферу недержавного пенсійного забезпечення. Підхід до нагляду за інвестуванням недержавних пенсійних фондів дозволить виявити збиткові інвестиції та здійснити заходи щодо упередження збитків фондів.

ЛІТЕРАТУРА

1. База даних соціальних видатків ОЕСР, SOCX: [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://stats.oecd.org/Index.aspx>
2. Голда Є.С. Перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів України // Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – №16 (205). – с. 104 -107
3. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз до 2050 р. Аналітично-дорадчий Центр Блакитної Стрічки ПРООН, Київ, 2010 р., ст.18-19, ст.52) [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_60467Demography_Pension_ENG.pdf
4. Журнал "Економіст" №8 серпень 2014р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/archive/2014/08/Postnyy.Pdf>
5. Забарний Г. Г. Розвиток недержавних пенсійних фондів та їхня діяльність на інвестиційному ринку України / Г. Забарний, Н. Баланюк // Фінанси України. – 2012. – № 2(195). – С. 50–58.
6. Лондар С. Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С. Лондар, Л. Лондар // Фінанси України. – 2011. – № 9(190). – С. 45–58.
7. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ (2012 рік) [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – 2013. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovaniy-oglyad-rinkiv.html>
8. Пенсійна реформа в Україні. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua/index>
9. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації: колективна монографія ; за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.
10. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: Аналіт. доп. / О. П. Коваль. – К.: НІСД, 2012. – 44 с.
11. Рудик В. К. Організаційна структура функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні / В. Рудик // Фінанси України. – 2012. – № 7(200). – С. 74–83.
12. Ткаченко Є.В. Перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні // Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – №16 (205). – с. 150 – 151